

УДК 18'23

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДОВИХ  
ОПЕРАЦІОНАЛЬНОГО БЛОКУ РЕАЛІЗАЦІЇ  
ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРЕКЛАДАЧІВ  
ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ  
ТА МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ**

**Наталія Дячук  
(Житомир, Україна)**

*У статті представлено порівняльний аналіз складових компонентів операціонального блоку реалізації творчого потенціалу перекладачів художніх текстів та майбутніх фахівців в області перекладу. Проведено аналіз уривків перекладачів художніх текстів та майбутніх перекладачів. Розглянуто перекладацькі трансформації, якими користується перекладач для досягнення адекватного перекладу.*

**Ключові слова:** *психолінгвістична модель, творчий потенціал, перекладач, перекладацькі трансформації, опущення, додавання, конкретизація, генералізація, антонімічний переклад.*

*В статье представлен сравнительный анализ особенностей операционального блока реализации творческого потенциала переводчиков художественных текстов и будущих специалистов в области перевода. Произведен анализ работ переводчиков художественных текстов и будущих переводчиков. Рассмотрены*

*переводческие трансформации, которыми пользуется переводчик, чтобы достичь адекватного и эстетического перевода.*

**Ключевые слова:** *психолингвистическая модель, творческий потенциал, переводчик, переводческие трансформации, опущение, добавление, конкретизация, генерализация, антонимический перевод.*

*The article deals with the comparative analysis of the operational unit peculiarities of the creative potential realization of the translators of the literary texts and future specialists of translation. The analysis of the works of the literary texts translators and future interpretes is done. Translation transformations which use the translators in order to get the adequate and aesthetic variant of translation are regarded.*

**Key words:** *the psycholinguistic model, creative potential, translator, translation transformations, omission, addition, specification, generalization, antonymic translation.*

### **Постановка наукової проблеми та її значення.**

Щоб проаналізувати особливості реалізації творчого потенціалу ми взяли до уваги психолінгвістичну модель реалізації творчого потенціалу перекладачів художніх текстів. Психолінгвістична модель відображає феномени мовленнєво-мисленнєвої діяльності у дещо спрощеній формі для полегшеного їх вивчення у теоретичному та експериментальному плані [7]. Основою побудови психолінгвістичної моделі має бути врахування, з одного боку, лінгвістичних, з іншого, – психологічних чинників її організації та структури в описі об'єкта [1]. Конструювання психолінгвістичної моделі художнього перекладу обов'язковим чином повинно включати і формальні вербальні аспекти – мовні ресурси, якими оперує перекладач, і невербальні психологічні ресурси механізмів

його мислення, пам'яті, ментального лексикону, особливості устрою мозку тощо [6]. Психолінгвістична модель у нашому дослідженні містить психологічні та психолінгвістичні складові. До психологічних складових належать компоненти творчого потенціалу особистості перекладача, а до психолінгвістичних – характеристики тексту перекладу та його адекватності як результату перекладацької діяльності.

Для адекватності перекладу художнього тексту перекладач застосовує перекладацькі прийоми, так звані лексичні та стилістичні трансформації. Такі трансформації просто необхідні для вираження суб'єктивно-оцінювального ставлення автора до об'єктивної дійсності. Вони показують авторське світосприйняття [5]. Різні трансформації попереджують дослівний переклад художніх текстів та дають змогу передати всю повноту перекладу [9].

Так як діяльність перекладача художнього тексту стимулюється співвідношенням конкретних мовних систем, тобто мови оригіналу та мови перекладу, то здійснення вибору лексичних чи синтаксичних трансформацій залежать від перекладача.

**Аналіз останніх досліджень проблеми.** Оскільки вдалий аналіз художнього тексту забезпечує адекватність та еквівалентність перекладу, то очевидними є факт, що проблема аналізу тексту досліджувалася багатьма вченими, зокрема І. Арнольдом, О. Мороховським, Г. Мірамом [9], І. Гальперінім [5] та іншими.

**Метою** статті є здійснення порівняльного аналізу особливостей операціонального блоку реалізації творчого потенціалу перекладачів художніх текстів та майбутніх перекладачів.

**Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.** Для аналізу операціонального блоку психолінгвістичної моделі реалізації творчого потенціалу перекладача художнього

тексту ми обрали уривок художнього тексту «Усмішка» Р. Бредбері. Зіставний аналіз здійснювався на перекладах трьох перекладачів рівня акме Л. В. Коломієць [2], А. Євси [3] та Я. Веприяка [4]. Всі три українські переклади є адекватними та еквівалентними з точки зору перекладу, оскільки перекладачі використовують лексичні і синтаксичні трансформації. Серед найбільш вживаних перекладацьких трансформацій знаходимо такі: додавання, опущення, диференціація, конкретизація, генералізація, антонімічний переклад та цілісне перетворення. Іноді різні види трансформацій об'єднуються в єдине ціле і стають складними комплексними трансформаціями. З. Д. Львівська каже, що деякі трансформації носять спірний характер. Оскільки між різними видами трансформацій не існує стіни, то ті самі трансформації можуть відноситися до різних типів [8]. Отже, наведемо приклади деяких трансформацій, які були використані.

Англійське словосполучення *the town square* в перекладах Я. Веприяка та Л. Коломієць піддається генералізації, оскільки трактується Я. Веприяком як *головний майдан*, а Л. Коломієць як *міський майдан*. Конкретне поняття *площа (square)* замінюється абстрактним поняттям *майдан*, що показує, що сюжетна лінія розгортається у містечку, де кожен житель знає, що майдан селища є найголовнішим місцем в ньому. Цікавий приклад генералізації бачимо при перекладі англійської фрази *there were no fires*, яка, в більшості випадків, перекладається: *ніде не було вогнів*, як у перекладі Я. Веприяка. Переклад А. Євси та Л. Коломієць має більш абстрактний характер та володіє набагато ширшим смислом, оскільки лексична одиниця *fires* звучить так: *і ніде не світилося*.

Часто генералізація застосовується через те, що цього вимагає логіка побудови думки. Я. Веприяк доводить це при перекладі такого відрізка речення, як ... *far out in the rimed*

*country* – за вибіленими інєєм полями, де лексична одиниця *country* виходить далеко за межі конкретного поняття і трактується як досить абстрактне поняття. Відповідно до логіки побудови думки генералізується фрагмент речення у перекладі Л. Коломієць: *Down the road, in twos and threes, more people were gathering...* - *Дорогою парами, втрьох ще йшли люди...* . В українському перекладі англійський відповідник *in twos* інтерпретується перекладачем як *парами* (*in pairs*). Оскільки, в даному випадку мова йде про людей, то досить логічним є перекласти цю фразу як *парами*. Наступним прикладом генералізації у перекладі Л. Коломієць виступає такий кусок речення: ... *and blew on his red, chapped hands...* - *й хекав на свої червоні, обвітрені руки...* . Вузьке значення дієслова *blew* змінюється значно ширшим *хекав* у тексті перекладу, що краще показує, що хлопчик дійсно змерз і намагається відігрітися.

Цікавим екземпляром генералізації є таке англійське речення: ... *a boy out of bed so early*. У перекладі Я. Веприняка - ... *дитина, так рано, а він не спить* ... перекладач замінює видове поняття *a boy* родовим і надає слову більш загальне значення, що є доречним в даній ситуації. Серед прикладів генералізації знаходимо дієслово *to disperse*, яке генералізується у відношенні до іменника *mist* - *туман*. Вихідне дієслово *to disperse* вступає у видородові відносини з українськими відповідниками *танути* у перекладі Я. Веприняка та *зникати* у перекладі Л. Коломієць. Хоча, серед всіх значень англійського дієслова *to disperse* є підходящий переклад *розсіюватися, розвіюватися* обидва перекладача використовують перекладацький прийом генералізації.

У тексті оригіналу *the brew bubbling in a rusty pan* іменник *the brew* перекладається українською як *вариво*. У перекладі Я. Веприняка: *юшка, що булькотіла у іржавій каструлі*, цей іменник змінює своє значення ширшим поняттям і зазнає генералізації. Такий же приклад

генералізації лексичної одиниці *the brew* зустрічається у перекладача А. Євси: *рідина, що кипіла у іржавій каструлі*. У перекладі А. Євси зустрічаємо й такий приклад генералізації. Вихідне речення: *It was made from some berry that grew on the meadowlands beyond town* інтерпретується як: *її робили з диких ягід, що росли на луках за містом*. Наявність в англійському реченні фрази *that grew on the meadowlands beyond town* дозволяє перекладачеві розширити поняття слів *some berry* і трактувати його як *дикі ягоди*.

Прикладом для генералізації служить іменник вихідного тексту *wealth* – *багатство, достаток*. З метою збереження стилістичних норм мови перекладу, уривок оригіналу *not many had the wealth* інтерпретується трьома перекладачами досить доречно щодо ситуації перекладу. А. Євс перекладає дане речення так: *не кожен міг дозволити собі таку розкіш*, а Л. Коломієць інтерпретує його по-своєму: *мало в кого вистачало на це грошей*. Як бачимо, слово *wealth* широко абстрагується в обох варіантах та набуває справжнього смислового значення лише в перекладі.

Переклад фрази Я. Веприняком: *not many had the wealth* - *мало кому дозволяла кишеня* взагалі є далеким від слів оригіналу. Перекладач не вдається до контекстуальних значень кожного із слів при перекладі. Щоб правильно висловити це словосполучення мовою перекладу, треба зрозуміти його смислове значення як єдиного цілого. Тут, Я. Веприняк вдається то такого стилістичного прийому, як цілісне перетворення. Прийом цілісного перетворення є широко вживаним у перекладі Л. Коломієць. Так, трактуючи вже відому нам фразу *out of bed so early* Л. Коломієць не відштовхується від словникових відповідностей жодного із слів оригіналу, а сприймає всю смислову групу як єдине ціле, тому і перекладає її як: *вже на ногах із самого ранку*. Повністю переосмислюються ще два приклади живої мови у перекладі Л. Коломієць. Англійська розмовна фраза

*I sure am* не співпадає зі словами оригіналу при її перекладі: *Ще й питаєте?*, а перекладна одиниця *I'll have you know* абсолютно змінює своє контекстуальне значення в своїх українських відповідниках *зрозумів* (переклад Л. Коломієць) та *зрозуміло* (переклад Я. Веприняка).

Серед найбільш вживаних видів перекладацьких трансформацій, які представлені в українських перекладах є конкретизація, коли широке предметно-логічне значення вихідної одиниці замінюється більш вузьким смислом при її перекладі. Так, вихідний вислів *the queue had formed* інтерпретується двома перекладачами (Л. Коломієць та А. Євс) як *черга зібралася*, Я. Веприняк перекладає дану одиницю як *черга постала*. Всі три перекладача вдаються до конкретизації. Оскільки, в даному випадку іменник *the queue* виражає поняття *люди*, то дієслово *had formed* конкретизується в перекладі відповідно до вживаного поняття в своєму роді, адже адекватніше звучить *черга зібралась або постала*, коли ми говоримо про людей, аніж *черга сформувалася*. У перекладі Я. Веприняка дієслово *to gather* вжите у значно вужчому своєму значенні, оскільки конкретизується відповідно до ситуації. Так, відрізок речення *more people were gathering* має такий український відповідник: *до черги підшиковувалися ще люди*.

Приведемо такі приклади конкретизації: *All about, among the ruined buildings...* інтерпретується Л. Коломієць: *Тоді повсюди над зруйнованими будинками...* Тут слід відвести особливу роль контексту, в якому вжитий іменник *buildings*, адже тільки проникнувши глибоко в контекст можна конкретизувати ширше за значенням слово *buildings*, замінюючи його українським відповідником *будинки*. У перекладі Л. Коломієць вихідне слово *line* наділяється дуже вузьким поняттям відповідно до ситуації перекладу. Так, фраза *the long line of men and women*

тракується перекладачем, як: *довга вервечка чоловіків та жінок*. Контекст оригіналу уривку дозволяє Л. Коломієць конкретизувати іменник *lad* при перекладі, перекладаючи його аналогом *малий*, що допомагає позбутися повторень та забезпечити естетичність перекладу.

В тексті уривку, перекладеному Л. Коломієць під конкретизацію попадають дієслова *to get* та *to make*. При перекладі вихідного фразеологічного словосполучення *got my place in line*, багатозначне дієслово *got* конкретизується відповідно до вислову *my place in line* – *місце в черзі*. Таким чином, повний переклад звучить, як: *зайняв місце в черзі*. У вихідному реченні *It was made from some berry*, дуже широке за значенням дієслово *made* зазнає значної конкретизації: *Її запарили з якихось ягід*. Оскільки мова йде про так звану каву, то переклад Л. Коломієць можна вважати досить доречним та логічним з ситуативної точки зору. Візьмемо для приклада англійський іменник *man*. У перекладах слово *man* конкретизується різними перекладачами по-різному. Прикладом для порівняння служить така фраза, вирвана з контексту: *looked up at the clothing of the men*. У Я. Веприняка знаходимо такий переклад вищезгаданої фрази: *позираючи на одягу сусідів*, А. Євс інтерпретує вихідну фразу так: *дивився на одяг тих, хто стояв перед ним*, а Л. Коломієць знаходить такий український відповідник: *позираючи на одяг балакунів*. Ще у одній ситуації перекладу: *a man was selling ...* Л. Коломієць та Я. Веприняк конкретизують слово *man* до неозначеного *хтось продавав...* Як бачимо, при перекладі багатозначного слова *man* необхідним є залучення контексту цілого речення або цілого абзацу.

В текстах перекладу присутній такий вид перекладацьких трансформацій, як додавання - тип перекладацьких перетворень, результатом якого є збільшення кількості слів або, навіть, частин речення.



Додаватися можуть іменники, прикметники, прийменники, дієслова, словосполучення тощо. Так, аналізуючи відрізок речення *more people were gathering in for the day of marketing the day of festival*, в українському відповіднику Я. Вепрняка знайдемо незначне збільшення слів: *до черги підшиковувалися ще люди, яких привабило до міста свято та базарний день*. Наприклад, дієслівна форма *were gathering* при перекладі отримує повніший відповідник: *до черги підшиковувалися*. Приклад додавання знаходимо в тексті перекладу А. Євси, де вихідне словосполучення *cracked cups* при перекладі збільшується на одну лексичну одиницю - *потріскані, щербаті чашки*. Тут автор перекладу за допомогою додавання має змогу краще передати читачеві убогість та бідність тих часів.

Збільшення лексичних одиниць помітне в тексті перекладу Л. Коломієць, при перекладі таких епізодів: *said the man behind him – почувся чоловічий голос у нього за спиною; said the man ahead, suddenly turning – втрутився, різко обернувшись, один із чоловіків, які стояли попереду; the man behind – чоловік, котрий стояв позаду*.

Більш вживаним видом перекладацьких трансформацій в наших уривках є опущення – еліпсис семантико-надлишкових слів. Опущення є результатом різниці у структурах речень різних мов. Прикладом опущення служать переклади Л. Коломієць та А. Євси, коли перекладачі навмисно опускають англійську лексичну одиницю *immediately* при цьому зберігаючи всю змістовність речення: *The small boy stood immediately behind two men - Хлопчака стояв позаду двох чоловіків* (переклад Л. Коломієць), та: *Хлопець стояв у черзі за двома чоловіками* (переклад А. Євси).

Унікальним екземпляром, який вміщує в собі велику кількість прикладів додавання являється перший параграф

тексту оригіналу: *In the town square the queue had formed at five in the morning, while cocks were crowing far out in the rimed country and there were no fires. All about, among the ruined buildings, bits of mist had clung at first, but now with the new light of seven o'clock it was beginning to disperse. Down the road, in twos and threes, more people were gathering in for the day of marketing the day of festival.* Прикладом втрати лексичної одиниці *in the morning* є переклад Я. Веприняка: *На головному майдані черга постала ще о п'ятій годині.* Згодом, перекладачем вилучається службова частина мови *at first*: *Тоді, довкола, серед розбитих будівель, пасмами висів туман.* Зауважимо, що зміст речення при цьому не погіршився, але автор позбавив читача стилістичного навантаження. Вилучення тієї ж одиниці спостерігається у Л. Коломієць: *Тоді повсюди над зруйнованими будинками висіли клатті туману.* Л. Коломієць навмисно ігнорує службову частину фрази *down the road*, яка не несе смислової інформації при перекладі - *Дорогою, парами, втрьох, іще йшли люди – був саме ярмарковий та святковий день.*

Прагнення до максимальної конкретності з метою усунення надмірності тексту спостерігається у перекладі А. Євси всього параграфу: *Черга на міській площі зібралась о п'ятій годині ранку, коли ніде ще не світилося, а далеко в навколишніх селищах співали півні. О сьомій, коли розвидніло і почав розходитися туман, стало видно руїни будинків і постаті людей, які по двоє, по троє йшли на ринок і на фестиваль.* Тут спостерігаємо не тільки опущення лексичних одиниць, а й скорочення загального об'єму параграфу. В перекладі Л. Коломієць, знаходимо такий приклад опущення. *It was made from some berry that grew on the meadowlands beyond town – Її запарили з якихось ягід, зібраних за містом.* Іноді значення опущених слів відновлюється у перекладі. Такий приклад можна

спостерігати при перекладі Я. Веприняка вихідної фрази: *the man behind – задній*. В цьому ж перекладі знайдемо фразу на вихідній мові: *I just thought – Просто зважив*. Попереднє речення вихідної мови вже містить інформацію про підмет речення: *‘I was joking..... I just thought’*, тому Я. Веприняк опускає його. При перекладі слів розмовної мови А. Євс з легкістю пропускає звертання, щоб уникнути повторення: *‘Tom here is going to spit clean and true, right, Tom?’ – Том збирається плюнути сильно і влучно, правда ж?* В цьому ж реченні прикладом опущення є вживання парних синонімів *clean and true*. З метою усунення надмірного розширення тексту, Л. Коломієць поєднує два синоніми одним значенням при перекладі: *Наш Том не схибить, плюне, як слід...*

Дане речення містить ще один вид перекладацьких трансформацій, суть якої полягає у заміні позитивної форми вихідної одиниці на негативну форму в перекладі, або навпаки. Це - антонімічний переклад. Прийом антонімічного перекладу застосовується по відношенню до лексичної одиниці оригіналу *‘right, Tom?’*, яке передається протилежним значенням при перекладі: *Чинетак, Томе?* Його ж застосовує Л. Коломієць: *‘Leave the boy alone’ – Не чіпай хлопця*. Інтерпретуючи, фразеологічну одиницю: *‘Whyn’t you run off, give your place to someone who appreciates?’ - Ти б краще віддав своє місце комусь тямущому, а сам забрався б геть!*, Л. Коломієць замінює негативну вихідну форму стверджувальною у першій частині фрази.

Перекладаючи англійське речення: *‘Whyn’t you run off, give your place to someone who appreciates?’ – Біг би ти, хлопче, звідси та поступився своїм місцем тому, хто знається на цій справі!*, Я. Веприняк передає думку через протилежне значення, при цьому, природно, змінивши структуру українського речення. Таким чином, узагальнимо результати аналізу уривків текстів у процентній відповідності за допомогою таблиці 1.

Таблиця 1

№ з/п	Види трансформацій	Кількість трансформацій у тексті А.Євси у %	Кількість трансформацій у тексті Л.Коломійця у %	Кількість трансформацій у тексті Я.Веприняка у %	Загальна кількість трансформацій у %
1.	Генералізація	33,3% (4шт)	20,7% (6шт)	22,2% (4шт)	23,7% (14)
2.	Конкретизація-диференціація	16,7% (2шт)	27,6%(8шт)	27,8%(5шт)	25,4%(15)
3.	Додавання	8,3% (1шт)	10,3%(3шт)	11,1%(2шт)	10,7%(6)
4.	Опущення	41,7% (5шт)	20,7%(6шт)	22,2%(4шт)	25,4%(15)
5.	Цілісне перетворення	0	10,3%(3шт)	11,1%(2шт)	8,5%(5)
6.	Антонімічний переклад	0	10,3%(3шт)	5,6%(1шт)	6,8%(4)

Майбутні фахівці з перекладу (183 студента Житомирського державного університету імені Івана Франка) також аналізували уривок тексту Р. Бредбері “Усмішка”. Проаналізувавши їхні роботи, ми прийшли висновку, що їх можна віднести до трьох груп. До першої групи входять студенти, в перекладах яких переважають такі перекладацькі трансформації як додавання та опущення. Приведемо деякі приклади додавання, використані в перекладах студентів: *головна площа міста (town square)*, *тряхнув головою (shook)*, *підвів очі ввєрх (looked up)*, *вє*

більше і більше людей (*more people*), в таку ранню пору (*so early*). Серед прикладів опущення найбільш поширеним є пропуск присвійних займенників та звертання. Наприклад: *місце в черзі (my place in line)*, *поклав руку (put his hand)*, *зігріти шлунок (to warm their stomachs)* *хекав на руки (blew on his hands)*. Серед інших прикладів – опущення на рівні словосполучення: *туман (clung of mist)* та речення: *Що робиш тут так рано? ('What're you doing out so early?')* тощо.

Другу групу студентів складають ті, які використовують генералізація та конкретизацію в своїх перекладах частіше, аніж інші види трансформацій. Приведемо приклади конкретизації: *вишикувалася, з'явилася, утворилася, була (had formed)*, *nimi (to run off)*, *руїни (ruined buildings)*, *варити (was made)*. Серед прикладів генералізації цікавими є такі: *промені (light)*, *друже, парубче, юнак (lad)*, *напій, кипіння, бульбашки (brew)*, *фінанси, гроші, кошти (wealth)*, *хекав (blew)*, *не горіло світло, вогні ще не горіли (there were no fires)*.

До третьої групи відносимо студентів, які використовують різні перекладацькі трансформації. Окрім найпростіших методів (додавання та опущення) та більш складних (конкретизація та генералізація) дуже мала кількість студентів вдаються до анатомічного перекладу в своїх варіантах: *Чого ж ти тут стоїш? - Why'n't you run off ...*

Таким чином, найбільше студентів використовують додавання та опущення при перекладі, трохи менше вдаються до конкретизації та генералізації, а найменша кількість з них відносяться до змішаної групи, які до звичайного арсеналу перекладацьких трансформацій додають ще й антонімічний переклад. Отже, завдання на майбутнє полягає у розробці програми-тренінгу, яка б стимулювала майбутніх перекладачів створювати адекватні, значеннєві та естетичні роботи з точки зору перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белянин В. П. Психолінгвістика / В. П. Белянин. – М. : Флінта, 2008. – 232 с.
2. Бредбері Р. Усмішка // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. пер. з англ. Л.В. Коломієць. - № 3 (227). – К. : Педагогічна преса, 1999. – С. 11-12
3. Бредбері Р. Усмішка // Світова література 6 клас. Хрестоматія / Упорядник. Гарбуз В.М. : пер. з англ. А. Євси. – Х. : ФОП Співак В.Л., 2011. – С. 374-381.
4. Бредбері Р. Усмішка // Зарубіжна література. 6 клас. Посібник-хрестоматія. пер. з англ. Я. Веприняк. – Тернопіль : Навчальна книга, Богдан. – 1999. – 440с. – С. 296-300].
5. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка. - М.: Издательство литературы на иностранных языках. – 1958. – 528с.
6. Засекін С.В. Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту: Монографія / Засекін С.В. – Луцьк: Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2012. – 276 с
7. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики : учеб. [для студ. высш. учеб. завед.] / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл ; Академия, 2005. – 288 с.
8. З. Д. Львовская «Современные проблемы перевода». – М.: изд-во URSS, 2007. – 220 стр. – Перевод с испанского языка В.А.Иовенко.
9. Мирам Г.С. и др. Основы перевода: Курс лекций; Учебное пособие. - К.: Эльга, Ника-Центр, 2002. 248с.

УДК 81'23 + 81'42

**ПОХВАЛА ЯК СУБЖАНР УРОКУ В  
ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ**

**Ірина Єршова**  
(Львів, Україна)

*У статті розглянуто специфіку субжанру похвала у педагогічному дискурсі. Проаналізовано висловлювання похвали за комунікативними параметрами.*